

AȘEZĂRI DE SECOL IV ÎN SUDUL BANATULUI

Banatul, regiune cu un relief variat, cu cîmpii fertile, prielnice practicării agriculturii, cu dealuri cultivabile și cu pășuni întinse, cu o rețea hidrografică ramificată și cu păduri bogate în vînat a determinat locuitorii din cele mai vechi timpuri de a-și ridica aici așezări înfloritoare.

Grație cercetărilor din ultima vreme, tot mai des arheologii au adus la lumină așezări deschise sau fortificate ori necropole, ce se înșiruie pe durata cîtorva milenii, descoperiri care vin să îmbogățească an de an harta arheologică a acestei zone geografice¹. Însă, cu toate strădaniile arheologilor, cu toată bunăvoința organelor de conducere ale județului Caraș-Severin, care au sprijinit cercetarea arheologică, este practic imposibil ca într-un timp scurt să fie săpate exhaustiv toate vestigiile adăpostite în pămînt.

De aceea este deosebit de importantă, în etapa actuală a cercetării, periegeza, activitatea ce duce la depistarea unor depozite arheologice doar prin studierea suprafeței solului². Anumite forme de relief, coroborate cu descoperirea de material arheologic specific unei perioade, sugerează existența în pămînt a unei așezări din epoca respectivă. Desigur, o asemenea cercetare nu este completă, ea nu ne poate spune cu precizie care au fost limitele așezării, momentul precis al începutului și sfîrșitului ei, eventual anumite etape de distrugere și refacere; de multe ori nu putem descifra nici măcar dacă așezarea era fortificată sau deschisă. Lucrul pe care îl putem stabili cu destulă certitudine, pe baza specificului ceramicii, este determinarea epocii din care aceasta provine. Și nu este deloc puțin, mai cu seamă atunci cînd este vorba despre depistarea unor așezări din perioade mai puțin cercetate prin săpături sistematice.

Acesta este cazul așezărilor de sec. IV, perioadă ce urmează imediat evenimentului de maximă importanță pentru noi — retragerea aureliană din 271.

Lucrarea noastră își propune, într-o primă etapă, trecerea în revistă a așezărilor de sec. IV depistate prin cercetare de suprafață în județul Caraș-Severin, urmînd a fi completată, în viitor, cu noi așezări cărășene, descoperite în urma extinderii cercetărilor de suprafață, precum și cu descoperiri din celălalt mare județ bănățean — Timiș.

1) La ieșirea din *Moldova Nouă*, pe drumul ce duce spre Măcești, ocolind Moldova Veche, la poalele dealurilor, s-au descoperit, pe o arie destul de restrînsă, fragmente ceramice lucrate la roată, dintr-o pastă cenușie, formele și compoziția pastei fiind cele caracteristice secolului IV. În aceeași zonă, la cca. 400 m est, în vii, s-a descoperit ceramică, fragmente de țigle și cărămizi de sec. III—IV.

¹ R. Petrowsky, *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților județului Caraș-Severin, din paleolitic pînă în secolul al V-lea î.e.n.*, partea I-a, în *Banatica*, II, 1973, p. 385—393; partea II-a, în *Banatica*, III, 1975, p. 365—378; partea III-a în *Banatica*, IV, 1977, p. 437—461.

² Periegezele ce au servit la elaborarea prezentei lucrări au fost efectuate pe durata mai multor ani, de O. Răuț și Gh. Lazarovici. Materialul recoltat se păstrează la Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin din Reșița.

2) La *Moldova Veche*, în vatra satului, în malul Dunării și în grădinile cetățenilor au fost descoperite fragmente ceramice de sec. IV.

În depresiunea Pescari-Pojejena, cu centrul la *Moldova Veche*, sînt semnalate numeroase descoperiri monetare izolate sau tezaure (Pescari, Măcești, *Moldova Veche*, Radimna), care însumează cca 20.000 de piese, dovedind o intensă circulație monetară în sec. IV.

3) La *Gornea*, în Clisura Dunării, în punctul „Căunița de Jos” a fost dezvelit un *castellum* și urmele unei așezări deschise, al căror sfîrșit este datat în sec. V³. Tot în acest sat, vestigii de sec. IV s-au descoperit în punctele „Zomonițe” și „Căunița de Sus”⁴.

4) *Sichevița*. În partea de nord a satului, în punctul „Zăslone”, s-au descoperit fragmente ceramice de sec. IV, păstrate la Muzeul satului din *Gornea*.

5) *Mercina*. La capătul dinspre Vărădia al satului apare ceramică de sec. IV⁵.

6) În hotarul satului *Ciortea*, pe partea dreaptă a drumului spre *Milcoveni*, la cumpăna apelor dintre *Vicinic* și *Caraș*, la cca 800 m sud-vest de sat, pot fi întîlnite, pe o arie destul de mare, fragmente ceramice de sec. IV.

7) La *Iam*, același tip de ceramică s-a descoperit în punctul „*Pripor*”, aflat înspre hotarul cu *Milcoveni*, precum și la sud de gară, pe un platou jos.

8) La *Milcoveni*, pe partea stîngă a *Vicinicului*, lîngă „*Moara din Vale*”, între calea ferată și riu, alături de ceramică hallstattană, apare și cea de sec. IV. Același tip de ceramică se găsește în grădinile de la „*Drumul Mare*”, la ieșirea spre *Iam*, și la estul satului, în „*Grădinile din Deal*”.

9) În hotarul satului *Vrăniuț* ceramica de sec. IV este semnalată în punctele „*Cuibul Stîrcului*”, „*Ogoară*”, „*Rovine*”, „*Livezi*”⁶.

10) În lunca *Nerei*, la sud de satul *Slatina Nera*, sînt răspîndite, pe o arie restrînsă, fragmente ceramice cenușii lucrate la roată.

11) La *Ilidia*, localitate deja bine cunoscută în literatura de specialitate prin așezarea feudal-timpurie săpată aici⁷, în două puncte din hotarul satului — „*Dealul Armenilor*” și „*Moara Gherghinii*” — s-a descoperit același tip de ceramică, lucrată la roată, dintr-o pastă bună, cenușie. Într-un sondaj efectuat în toamna anului 1977, într-un bordei conținînd un bogat material ceramic, s-au descoperit și două monede de bronz de sec. IV⁸.

12) În lunca întinsă a *Carașului*, între *Greoni* și *Grădinari*, pe terasa inferioară a rîului, au fost depistate urmele unei așezări care a fost și sondată de un colectiv reșițean, sub îndrumarea lui D. Protase⁹. S-au dezvelit cîteva locuințe de suprafață și un semibordei,

³ N. Gudea, *Gornea — așezări din epoca romană și romană tîrzie*, Reșița, 1977; N. Gudea — I. Dragomir, *Cărămida romană cu text cursiv din sec. al IV-lea, descoperită la Gornea*, în *Banatica*, III, 1975, p. 99—119.

⁴ Descoperirile din aceste puncte au fost făcute cu ocazia săpăturilor vizînd epocile neolitică și feudal-timpurie, unele rezultate fiind deja publicate (Gh. Lazarovici, *Gornea-preistorie*, Reșița, 1977, p. 125; I. Uzum, *Cimitirul medieval de la Gornea-„Țircheviște”*, în *Banatica*, III, 1975, p. 131—144; I. Uzum, Gh. Lazarovici, I. Dragomir, *Descoperiri arheologice în hotarul satelor Gornea și Sichevița*, în *Banatica*, II, 1973, p. 403—416.

⁵ Într-o mică colecție pariculară, a săteanului Iancu Petricoane din *Mercina*, semnalăm același fel de ceramică, adunată din vatra satului.

⁶ De mare folos pentru cunoașterea vestigiilor din hotarul satului *Vrăniuț* ne-au fost informațiile date de Gh. Mihai, fost salariat al Muzeului județean, căruia îi mulțumim pentru ajutor.

⁷ I. Uzum, Gh. Lazarovici, *Așezarea feudală de la Ilidia în lumina izvoarelor scrise și a cercetărilor arheologice*, în *Banatica*, I, 1971, p. 157—161; Șt. Matei, I. Uzum, *Date noi asupra bisericii și fortificației de la Ilidia*, în *ActaMN*, IX, 1972, p. 355—364.

⁸ Săpături efectuate de I. Uzum și D. Țicu.

⁹ Material bogat, inedit, în muzeul reșițean.

conținând un material ceramic abundent, din care s-au și întregit mai multe vase ce se păstrează la muzeul din Reșița. Datarea făcută de autorii descoperirii — sec. III—IV c.n.

13) La *Broșteni*, în jurul fântinii de lângă „Ogașul Mic”, apar fragmente ceramice gălbui și cenușii lucrata la roată.

14) La *Ticvaniul Mic*, în locul numit „Gomile”, pot fi observați câțiva tumuli aplatizați, în bună parte răscoliiți. Din tumuli și din vecinătatea lor poate fi recoltată ceramică cenușie, lucrata la roată, descoperită de un inimos colaborator al nostru, Ceia Cornel. Între Ticvaniul Mic și Greoni, la cca 200 m de gara de la Greoni, s-a descoperit la suprafață ceramică provincială romană și o monedă din aceeași perioadă. În apropiere, pe valea Budovița, spre sat, lângă o livadă de pruni, se observă 5—6 movile aplatizate din care s-a recoltat ceramică cenușie, lucrata la roată, de sec. IV. Împreună cu aceasta apare sporadic și ceramică hallstattiană.

15) La *Berzovia*, în izlazul vecin cu hotarul satului Gherteniș, mari cantități de zgură de fier, rezultate probabil din prelucrarea minereului, sînt descoperite împreună cu ceramică de sec. IV.

16) Tot în apropierea Berzoviei, în hotarul satului *Ramna*, la poalele pădurii „Văie-goasă”, pe malul drept al Bîrzavei, la nord de vechiul drum, sînt răspîndite pe o arie restrînsă cioburi de sec. IV și bulgări de zgură de fier.

17) În hotarul satului *Fizeș*, în punctele „Drumul Mare” și la „Piștoni”, s-au descoperit mai multe cuptoare pentru redus minereul de fier, unele săpate și publicate¹⁰. Datarea descoperirii o făceam în sec. IV, tocmai pe baza ceramicii descoperită aci. Recent, același tip de ceramică a fost descoperită în al treilea punct, numit „Gorgane”, loc ce se află spre hotarul cu Șoșdea și Măureni. Și aici este răspîndită o mare cantitate de zgură de fier, tuburi de lut vitrificate, masate mai ales în jurul movilelor ce adăpostesc, după cum bănuim, alte cuptoare de redus minereul de fier. În apropiere, pe o arie întinsă, numită de localnici „Făitălan”, pe lângă ceramica hallstattiană, s-au descoperit numeroși bulgări de zgură de fier și ceramică cenușie.

18) La *Șoșdea*, de unde au fost publicate cîteva cuptoare pentru redus minereul de fier, din punctul „Giuri-can”¹¹, pot fi observate în cîteva locuri, numite de localnici „La Par”, „Gomile”, „Zgurile Mari”, „La Odăi”, „Între riuri”, „Valea Ulveșului”, bulgări de zgură și ceramică de sec. IV¹².

19) Plecînd din gara *Măureni* spre Șoșdea, pe terasa superioară a Bîrzavei s-au găsit sporadic alte fragmente ceramice din pastă cenușie, de sec. IV.

20) La *Bocșa Română*, la sud-estul localității, între riul Moravița și șoseaua spre Ocna de Fier, în apropierea cantonului silvic, aflat la cca 1,5 km de Bocșa, se găsește o movilă aplatizată, cu un diametru de 8—10 m, conținînd același tip de ceramică, zgură de fier și mai multe tuburi ceramice vitrificate, folosite la introducerea aerului în cuptoarele de redus.

21) La *Dezești*, în punctul „Valea Curții”, situat în apropierea drumului roman ce poate fi urmărit aci pe o bună distanță, a fost recoltată, de asemenea, ceramică și zgură de fier.

¹⁰ E. Iaroslavschi, R. Petrovsky, *Cuptoarele pentru redus minereul de fier de la Fizeș, județul Caraș-Severin*, în *Tibiscus*, III, Timișoara, 1974, p. 147—155.

¹¹ E. Iaroslavschi, *Cuptoarele pentru redus minereul de fier de la Șoșdea, jud. Caraș-Severin*, în *ActaMN*, XIII, 1976, p. 231—237.

¹² E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 237, fig. 4.

Din informații, pe care din păcate nu le-am putut verifica, aflăm că în satele Bărbosu, Brebu, Grădinari, Gătaia, Comorîște, Măidan, Vrani, Vărădia, Iertof, Rusova Nouă, Răcăjdia și altele, în mai multe puncte, se găsesc cioburi lucrute la roată, de culoare cenușie, foarte adeseori descoperite în movile aplatizate ce conțin bulgări de zgură de fier. N-ar fi exclus ca măcar o parte din acestea să provină din așezări de secol IV.

Iată deci o destul de bogată listă, cuprinzând localități în hotarul cărora s-au descoperit urme arheologice din perioada postareliană. Se remarcă lesne că, în mai toate localitățile, descoperirile constau în ceramică. Aceasta este aproape în exclusivitate din pastă fină, de culoare cenușie, cu nuanțe de la cenușiu albicios pînă la cenușiu închis. Formele întâlnite sînt: oale, farfurii-străchini, căni, chiupuri. Oalele sînt puțin numeroase. Buzele sînt răsfrînte oblice în afară și prezintă uneori o șanțuire interioară. Marginea buzei este rotunjită, teșită și uneori șanțuită. Decorația constă în linii incizate, drepte ori vălurite, aplicate pe umărul vaselor. Farfuriile sau străchinile sînt în general scunde, pereții oblici, partea superioară arcuită spre interior ori în forma literei „S”, buza rotunjită sau lată, orizontală, prelungindu-se și spre interiorul vasului. De cele mai multe ori fundurile sînt inelare. Cămile, după cît putem reconstitui din fragmentele destul de mici păstrate, par a fi avut corpul oval, gîtul cilindric, gura ușor evazată. Fragmentele de chiupuri sînt puține și e greu de precizat capacitatea lor. Buzele sînt orizontale și late¹³.

După cum s-a văzut, lista localităților ce conțin vestigii de sec. IV este destul de lungă. Nu afirmăm că toate descoperirile indică neapărat o așezare, ele pot fi urmele unor locuințe izolate. Oricum, admitînd că măcar jumătate din localitățile menționate cuprîneau în antichitate pe teritoriul lor așezări de sec. IV, constatăm o destul de densă locuire a zonei în acea perioadă. O remarcă interesantă, ce se impune, este că toate descoperirile au fost făcute în regiuni joase, pe valea rîurilor, pe terasele inferioare ale acestora, pe platouri joase și întinse, întocmai ca în cazul așezărilor specifice romanilor, dovadă că erau locuite de cetățeni obișnuiți cu modul de viață din imperiu.

Așezînd pe o hartă a Banatului din epoca romană localitățile cu descoperiri din perioada postareliană observăm că acestea se grupează de-a lungul a două mari rîuri, Carașul și Bîrzava și a afluenților acestora, în apropierea unor așezări și fortificații romane binecunoscute, Berzovia și Arcidava, și în apropierea drumurilor romane ce făceau legătura cu inima imperiului (fig. 1). E foarte probabil ca aceste așezări să fi aparținut unor foști locuitori ai amintitelor așezări romane, care au căutat locuri mai ferite atunci cînd a lipsit siguranța dată prin prezența trupelor romane aci, pînă la retragerea aureliană.

Stabilirea lor în apropierea fostelor așezări romane se explică atît prin condițiile propice de viață găsite aici, cît și, poate, în speranța unei reveniri a autorităților romane.

Parcursînd inventarul, nu prea bogat, descoperit la suprafață în localitățile din jurul Berzoviei, frapază constatarea că aproape pretutindeni ceramica apare în movile destul de numeroase și întinse, împreună cu zgură și bucăți de pămînt ars pînă la vitrificare. La Șoșdea și la Fizeș au fost săpate cîteva din movile și s-a constatat că ele adăpostesc resturile mai multor cuptoare pentru redus minereul de fier. Este aproape sigur că asemenea cuptoare

¹³ Din păcate, muzeul din Reșița, unde se păstrează materialele, este în reorganizare, așa că ne-a fost imposibil să desenăm ceramica. Pentru cititorul interesat trimitem la lucrarea lui O. Toropu, *Romanitatea tirzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (sec. III—XI)*, Craiova, Ed. *Scrisul românesc*, 1976. Ceramica la care ne referim are asemănări ce merg pînă la identitate cu cea descoperită în Oltenia secolului IV (O. Toropu, *op. cit.*, p. 47—48, fig. 15 și pl. I—II).

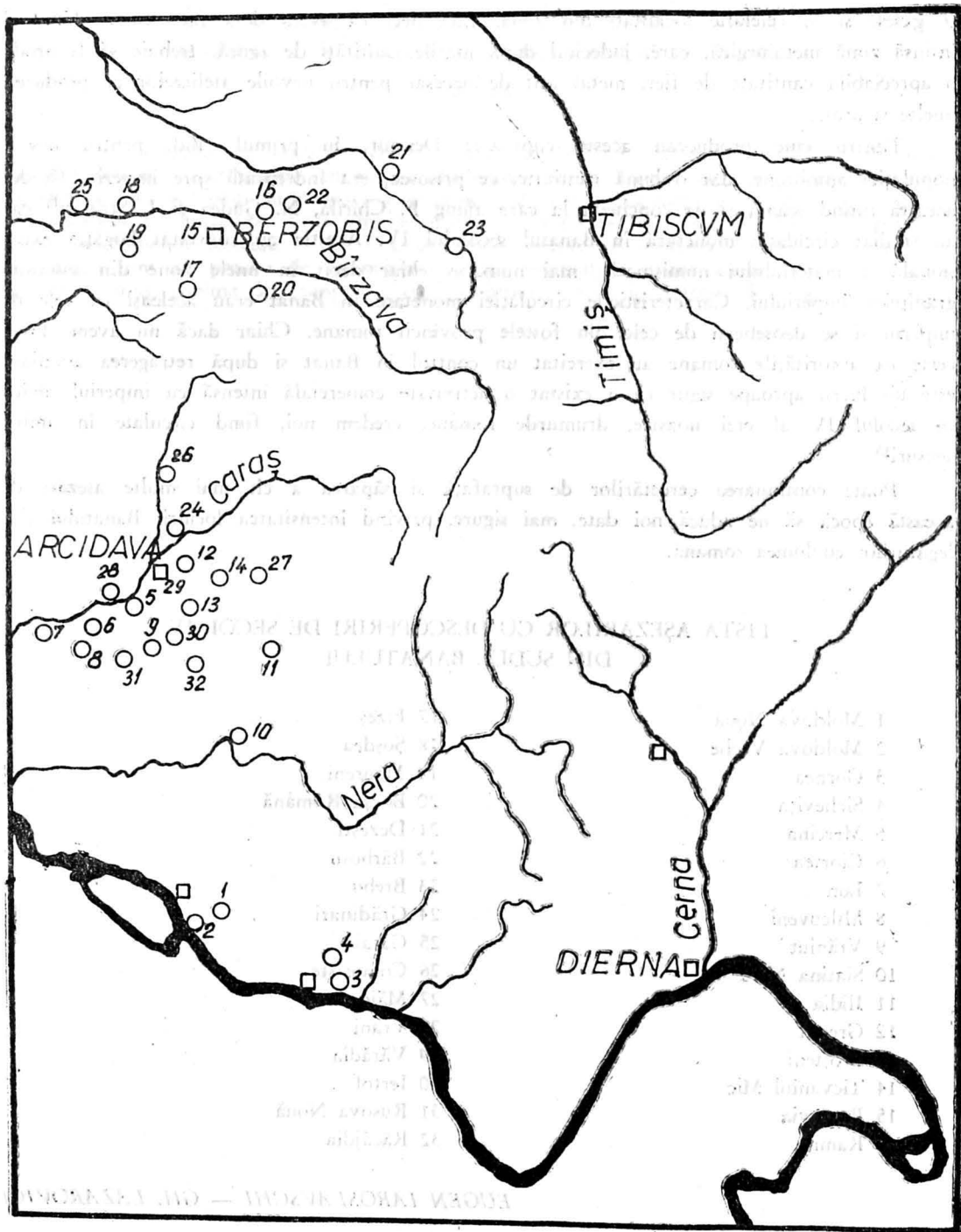

Fig. 1 — Așezări de secol IV în sudul Banatului.

se găsească și în celelalte localități din zonă. Iată deci că avem de-a face cu o destul de întinsă zonă metalurgică, care, judecând după marile cantități de zgură, trebuie să fi produs o apreciabilă cantitate de fier, metal atât de necesar pentru nevoile atelierelor ce produceau unelte și arme.

Pentru cine produceau aceste cuptoare? Desigur, în primul rînd, pentru nevoile populației autohtone, dar o bună cantitate, ce prisosea, era îndreptată spre imperiu. Credem aceasta ținînd seama și de concluzia la care ajung E. Chirilă, N. Gudea și I. Stratan¹⁴ care au studiat circulația monetară în Banatul secolului IV. Aceștia au constatat bogăția excepțională a materialului numismatic, mai numeros chiar decît în unele zone din interiorul granițelor imperiului. Caracteristicile circulației monetare în Banat erau aceleași cu cele din imperiu și se deosebeau de cele din fostele provincii romane. Chiar dacă nu avem dovezi certe că autoritățile romane au exercitat un control în Banat și după retragerea aureliană, este un lucru aproape sigur că a existat o activitate comercială intensă cu imperiul, măcar în secolul IV al erei noastre, drumurile romane, credem noi, fiind circulate în ambele sensuri¹⁵.

Poate continuarea cercetărilor de suprafață și săparea a cît mai multe așezări din această epocă să ne aducă noi date, mai sigure, privind intensitatea locuirii Banatului și a legăturilor cu lumea romană.

LISTA AȘEZĂRILOR CU DESCOPERIRI DE SECOL IV DIN SUDUL BANATULUI

1 Moldova Nouă	17 Fizeș
2 Moldova Veche	18 Șoșdea
3 Gornea	19 Măureni
4 Sichevița	20 Bocșa Română
5 Mercina	21 Dezești
6 Ciortea	22 Bărbos
7 Iam	23 Brebu
8 Milcoveni	24 Grădinari
9 Vrăniuț	25 Gătaia
10 Slatina Nera	26 Comorîște
11 Ilidia	27 Măidan
12 Greoni	28 Vrani
13 Broșteni	29 Vărădia
14 Trcvaniul Mîc	30 Iertof
15 Berzovia	31 Rusova Nouă
16 Ramna	32 Răcăjdia

EUGEN IAROSLAVSCHI — GH. LAZAROVICI

¹⁴ E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat*, Lugoj, 1974.

¹⁵ La Lăpușnicel, în depresiunea Almăjului, pe traseul drumului roman, a fost descoperit un miliar pe care autorul descoperirii îl datează în sec. IV (cf. O. Bozu, *Noi date despre așezarea romană de la Lăpușnicel*, comunicare ținută la sesiunea științifică din cadrul „Zilelor culturii la Reșița”, 26 octombrie 1977).

HABITATS DU IVe SIÈCLE DANS LE SUD DU BANAT

(Résumé)

On y présente les résultats de recherches de surface entreprises au Sud du Banat. Les découvertes — consistant en objets céramiques et en scories de fer — proviennent de 32 localités, situées pour la plupart à proximité d'anciens habitats et fortifications romaines, tels Barzobis et Arcidava. Leur emplacement — identique du point de vue topographique à celui de l'époque romaine — le long des routes encore en fonction — croyons nous — au IVe siècle font la preuve de la présence d'une population ayant gardé la façon romaine de vivre, tout comme les rapports avec l'Empire après le retrait du temps d'Aurelien.